

ЦЕРКВА ХРИСТОВА:
місія, традиції, сьогодення

ЦЕРКВА ХРИСТОВА: місія, традиції, сьогодення

ДУХ І ЛІТЕРА

Ц44 Церква Христова: місія, традиції, сьогодення
/ Упорядник прот. В. Вакін. — К.: ДУХ І ЛІТЕРА, 2021. —
384 с. (Серія «Українські богословські студії»).

ISBN 978-966-378-931-6

Досвід багатьох країн світу переконливо свідчить, що запорукою процвітання нації є її духовна сфера. Домуніюча роль у формуванні високої духовності людини та суспільства належить Церкві Христовій, Яка є «світлом для світу і сіллям для землі». Її неодмінно постійна місія від заснування — відкривати істину Божественної Любові, освячувати усі сфери життя й служіння людини у цьому світі, і тому Вона ніяк не може відмовчуватися з приводу актуальних проблем сучасності. Для того ж, щоб визначити проблеми та перспективи їх подолання, які постають перед Церквою Христовою у сучасному суспільстві, ми повинні об'єктивно оцінити її минуле.

У пропонованій до уваги читачів колективній монографії розглядається одвічна місія та різні аспекти буття Церкви Христової: богословський, церковно-історичний, філософський та соціальний.

Книга стане корисною для широкого кола осіб зацікавлених у сфері богослів'я, релігієзнавства, історії церкви та небайдужих до пошуку шляхів духовного преображення та вдосконалення.

Редакційна колегія:

Головний редактор — прот. Володимир Вакін, кандидат богословських наук, доцент, ректор Волинської православної богословської академії.

Заступник головного редактора — прот. Владислав Фульмес, доктор філософії, доцент, проректор з наукової роботи Волинської православної богословської академії.

Члени редакційної колегії: прот. Ігор Скиба, к. іст. н., доц.; прот. Василь Лозовицький, к. б. н., доц.; прот. Миколай Цап'юк, к. б. н., доц.; прот. Корнелій Хрущ, к. б. н.; прот. Олександр Хорошко, к. б. н.; свящ. Андрій Хром'як, к. б. н.; Головей Вікторія Юріївна, д. ф. н., проф.; Кучерепа Микола Михайлович, к. іст. н., проф.

Упорядкування збірки: прот. Володимир Вакін,
Костянтин Сігов

Відповідальний за випуск: Вадим Залевський

Літературне редагування: Міла Хоміч

Комп'ютерне макетування: Валентин Залевський

Дизайн обкладинки: Богдан Скубко

*На обкладинці використано зображення ікони
«Зішестя Святого Духа на апостолів» із Музею Волинської ікони*

© ДУХ І ЛІТЕРА, 2021

© Волинська православна
богословська академія, 2021

ЗМІСТ

БОГОСЛОВСЬКІ ТА ФІЛОСОФСЬКІ АСПЕКТИ БУТТЯ ЦЕРКВИ ХРИСТОВОЇ

протоієрей Василь Вепрук

Необхідність стягання Духа Святого 11

протоієрей Андрій Дудченко

Способи подання Святого Причастя
у Православних Церквах під час пандемії 23

Павло Кретов, Олена Кретова

Містичний аспект спілкування в Церкві:
символічно-діалогічний контекст 35

Світлана Лозниця

Воля до панування та виклик моральності:
причини і способи подолання 47

Андрій Мартинюк

Архімандрит Кипріан (Керн) —
неопатристичний дослідник антропологічної
спадщини святителя Григорія Палами 59

Павло Павленко

Християнське середовище України в системі
парадигм глобалізованого світу ХХІ століття 69

<i>священник Павло Проценко, протоієрей Василь Лозовицький</i> Використання культу святих як знаряддя російської агресії супроти православного населення України	79

<i>Павло Ямчук</i> Духовно-інтелектуальний універсум українського православ'я в аксіологічній триєдності епох	87

<i>Петро Яроцький</i> Інституалізаційна парадигма «авраамічні релігії» в контексті плюралізму й діалогу	107

<i>priest Václav Ježek</i> The Holy Spirit and Martin Luther. An Orthodox perspective	129

<i>Petros Vassiliadis</i> The CEMES COVID-19 pandemic project. A hope for renewal in the Orthodox Church	167

ІСТОРІЯ ЦЕРКВИ КРІЗЬ ПРИЗМУ ДІАЛОГУ ТРАДИЦІЙ

<i>Василь Генсьорський</i> Формування в Аргентині української православної діаспори в період перших двох еміграційних хвиль 1890-х — 1930-х рр.	195

<i>Ольга Зубко</i> Українське емігранство в міжвоєнній Чехословаччині: жага до життя, божя воля, фінанси та «просунуті 1920-ті»	209

<i>Микола Кучерепа, Інна Нерода</i>	
Полонізація Православ'я в 1930-ті роки	221

<i>диякон Микола Рубан</i>	
Соціальне служіння в позабогослужбовій практиці	
та історико-богословській спадщині	
єпископа Полікарпа (Гуца)	233

<i>Павло Сацький</i>	
Антицерковна кампанія радянської влади у 1920-ті рр.	
як засіб усунення традицій самоврядування	247

СОЦІАЛЬНЕ СЛУЖІННЯ ЦЕРКВИ ХРИСТОВОЇ — ВІДПОВІДЬ НА ВИКЛИКИ СЬОГОДЕННЯ

<i>Юрій Борецько, Тетяна Федотова</i>	
Соціальна діяльність православної церкви України	
в умовах сучасних викликів	263

<i>священник Сергій Кирилюк</i>	
Інтегративний менеджмент мультидисциплінарного	
служіння медичного капелана	271

<i>Наталія Коструба</i>	
Вплив релігійності на депресію: закордонний досвід	279

<i>Микола Кухарук, протоієрей Владислав Фільмес</i>	
Медицина та біоетика: християнський погляд	289

<i>Руслан Левочко, ієромонах Іларіон (Зборовський)</i>	
Православне розуміння біоетичних питань	
зародження людського життя	301

Георгій Филипович

Сучасні міграційні виклики для українських церков 315

Людмила Филипович

Релігійна більшість і релігійна меншість

в українському контексті: принципи

міжконфесійних відносин 325

Eirini Artemi

Euthanasia (“the good death?”): A presentation

of the arguments of the Christian teaching

against secular bibliography 341

Summary 361

Відомості про авторів 377

**БОГОСЛОВСЬКІ ТА ФІЛОСОФСЬКІ
АСПЕКТИ БУТТЯ ЦЕРКВИ ХРИСТОВОЇ**

НЕОБХІДНІСТЬ СТЯЖАННЯ ДУХА СВЯТОГО

протоієрей Василь Венрук

У статті в догматичному аспекті всебічно висвітлюється необхідність допомоги Духа Святого для отримання і засвоєння дарів спасіння. Аналізується вчення про благодать, виправдання і освячення, збереження духовного життя. Характеризується співпраця благодаті і свободи волі, значення віри і добрих справ для спасіння та обоження як кінцевої мети буття людини.

Ключові слова: *стягання Духа Святого, плоди відкуплення, виправдання, відродження, створена енергія, нестворена енергія, благодать, свобода, віра, любов, аскетична теорія, синергія, обоження.*

Стягання благодаті Духа Святого є основним теоретичним і практичним питанням у сотеріологічному напрямі православного богослів'я. Таємниця відкуплення всього роду людського здійснена втіленням Сином Божим — Боголюдиною — у тісній і взаємній співпраці двох Природ, Божественної і обоженої людської, як одного цілого в єдиній Божественній Іпостасі Боголюдини Ісуса Христа. Такий ідеальний образ і досконалий спосіб співпраці в дії відкуплення Господь залишив і для нашого наслідування. Феномен стягання Духа Святого досягається в процесі богоспілкування при з'єднанні сил людської природи, розуму, волі і почуттів, тобто створених енергій, з благодаттю Духа Святого, нествореними Божими енергіями, засобами молитви, покаяння, діл любові. Таке поєднання двох енергій і їхня творча діяльність відповідає терміну грецького походження «синергія».

Розуміння благодаті як нествореного початку і прямої присутності Божої дано безпосередньо в Посланнях апостола Павла, де говориться про перебування Святого Духа в людині: «Дух Божий живе у вас» (1 Кор. 3: 16), «ви запечатані Святим Духом» (Еф. 1: 13), «ви... прийняли Духа усиновлення» (Рим. 8: 15), «наповнюйтесь Духом» (Еф. 5: 18). Тут ми маємо концепцію синергії. Сам термін уже використовувався в Новому Завіті стосовно Бога і людини. Апостол Павло говорить: «Ми співпрацівники Божі» (1 Кор. 3: 9). Досконала синергія Божественної волі та волі людської здійснилась у Благовіщенні, як про це свідчить відповідь Діви Марії: «Я — раба Господня. Нехай буде мені за словом твоїм» (Лк 30: 8).

Учення про стягання благодаті, синергії, обоження тісно переплетені між собою і утворюють єдину основу православного аскетичного богослів'я.

Церква зберегла великий творчий літературний спадок, накопичений співпрацею людини з благодаттю Божою в ділі спасіння. Духовний досвід святих отців, аскетів, богословів — така сукупна практика стала джерелом розвинутої аскетичної теорії, науки аскези. Існують догматичний і суто аскетичний способи висвітлення проблематики стягання Духа Святого. Дана тема в статті розкрита в догматичному аспекті¹.

Завдання і мета цієї статті полягає в дослідженні необхідності в житті людини стягання Духа Святого, висвітленні засобів і способів внутрішньої співпраці духовних сил людини з благодаттю Духа Святого, характеристиці діяльності Осіб Пресвятої Трійці в процесі індивідуального спасіння та обоження людини.

З Божественного Одкровення ми знаємо, а, знаючи, віруємо і сповідуємо, що відкуплення наше зажадало найбільшого подвигу, незрівнянної відкупної жертви, найяскравішим виявом якої стали добровільні страждання і хресна смерть Боголюдини. З прийняттям на Себе гріхів усього світу та провини за всезагальну

¹ Вепрук В., протоієрей. Догматичне богослів'я. Івано-Франківськ: Симфонія фортет, 2012.

гріховність Спаситель прийняв і всі покарання за гріх, «... ставши за нас прокляттям...» (Гал 3: 13), і виніс за нас усі карі, призначені правдою Божою за наші беззаконня.

Гріхові протистоїть благодать, тобто дар спасіння в Христі, другому Адамі, що пропонується нам любов'ю Божою. Гріховний стан людини до дії на неї благодаті Божої апостол називає станом «... старої людини, яка зотіває в спокусливих похотях» (Еф. 4: 22).

У світлі цих думок можна сказати таке: без гострого усвідомлення грішником своєї провини перед Богом неможлива дійсна боротьба з гріхом.

Господь Ісус Христос Своїм втіленням, життям, ученням, смертю й прославленням за людською природою подарував усе необхідне для спасіння людей. За Його заслуги всі люди одержали змогу бути спасеними. Але щоб скористатися благами відкуплення, які приготовлені й зосереджені в Особі Відкупителя, люди повинні стати Христовими (1 Кор. 3: 23; Рим. 8: 9). Відкупні Його заслуги можуть бути дані і даються не всякому, а тільки тим, хто має з Христом духовне споріднення, мислить і діє в душі Христа, наслідує Його життя (Рим. 6: 5–11; Рим. 8: 7; Гал. 4: 19), перебуває з Ним, новим Адамом, у такому ж нерозривному духовному союзі, в якому кожен перебуває (тілесно) з першим Адамом (Рим. 5: 15–19), у такому ж єднанні, як між лозою і гіллям її (Ін 15: 4–5), між головою та частинами тіла (1 Кор. 12: 12–27). Але власними силами грішна людина не може позбутися старої людини і стати новою, створеною за образом Творця її (Кол. 3: 10; Еф. 4: 22–24), не може із дитини гніву Божого стати дитиною Божою і жити новим життям у Христі і з Христом, пригорнутися до Христа і стати частиною Його Тіла. Сама по собі не може вона навіть назвати Ісуса Христа Господом (1 Кор. 12: 3), як годиться, з істинною та живою вірою. Для засвоєння спасіння, що дарується в Христі й Христом грішній людині, потрібна Божа допомога. І така допомога дарована нам любов'ю Божою заради заслуг Відкупителя.

Освячення людини або надання людям плодів відкуплення здійснює дарована Богом згідно із заслугами Відкупителя благодать.

Слово «благодать», означаючи благий дар (від Благого і з благості), у Новому Завіті виступає майже виключно атрибутом Бога як Джерела всіх благ, притому у двоякому розумінні: або в значенні Божественного ставлення стосовно своїх людей (Еф. 2: 19), або ж у значенні Божественної сили, яка здійснює спасіння людини².

Цей дар виливається в людські серця з волі Бога Отця через Сина у Святому Дусі. У Святій Трійці — Джерело всіх дарів, які даються людині, природних і надприродних. Усі Особи Святої Трійці беруть участь у поданні спасительної благодаті. Зокрема, Бог Отець є Джерелом нашого освячення благодаттю. За Його благоволінням вливається благодать у наші серця. Він послав у світ Духа Утішителя і до Отця взивав Відкупитель: «Освятити їх істиною Твоею; слово Твоє є істина» (Ін 17: 17; пор. Ін 6: 44; 1 Сол. 5: 23). Апостол Павло говорить: «А оскільки ви — сини, то послав Бог Духа Сина Свого в серця ваші, Який викликає: „Авва, Отче!“» (Гал. 4: 6). Бог Отець «... дав заporуку Духа в серця наші» (2 Кор. 1: 22). Духа апостоли називають Духом Божим (Рим. 8: 9, 14; 1 Кор. 3: 16; Еф. 4: 30). Тому й сама благодать називається благодаттю Бога Отця, благодаттю Божою, благодаттю від Бога (Еф. 1: 6; Еф. 3: 7; Рим. 5: 15; 1 Кор. 1: 3; 1 Кор. 3: 10; 2 Кор. 6: 1; Гал. 2: 21; 1 Сол. 4: 8 і ін.).

Син як Спаситель заслужив для нас благодатні дари Святого Духа і є Причиною нашого освячення. Згідно з Його заслугами і за Його клопотанням в ім'я Сина посланий був Дух Святий. Без заслуг Сина Божого Дух Святий не був би посланий: «... бо ще не було на них Духа Святого, оскільки Ісус ще не був прославлений» (Ін 7: 39). Саме тому і сама благодать називається благодаттю, дарованою в Христі Ісусі (1 Кор. 1: 4; 2 Тим. 1: 9), благодаттю Христовою (Гал. 1: 6; пор. Рим. 16: 24; 1 Кор. 16: 23 і ін.), силою Христовою (2 Кор. 12: 9), а Дух Святий — Духом Христовим (Рим. 8: 9), Духом Сина Божого (Гал. 4: 6). Сам Син зображується подателем Святого Духа і Його дарів вірним (Ін 7: 37–38).

² Катанский А. Л. Учение о благодати Божией в творениях древних святых отцов и учителей Церкви до блаженного Августина. СПб., 1902. С. 33.

Дух Святий, посланий у світ від Бога Отця Сином, забажав узяти на Себе справу надання людям заслуг Христових — і тому, власне, Він і є Виконавцем нашого освячення. Виливання на спасенних благодаті Божої і Христової є дією Святого Духа. Дух Святий здійснює виправдання Ним же притягнених до Христа грішників, але не Сам Собою, а через сповіщення правди Христової. Дух оновлює їх у хрещенні (Ін 3: 5; пор. Тит. 3: 5; 1 Кор. 6: 11; 1 Пет. 1: 2), виливається на них (Тит 3: 6), точніше в їхні серця (2 Кор 1: 22; Гал. 4: 6; Рим. 5: 5). Вірні стають місцем перебування Духа Божого: Дух Божий живе в них, а тіла християн є храмами Святого Духа (Рим. 8: 9; 1 Кор. 3: 16; 1 Кор. 6: 19). Дух Святий, Який живе в людях, утворює основу благодаті, тому й сам вислів «благодать», і «Дух Святий», і «дар Святого Духа» є в Писанні взаємозамінними (пор. Рим. 1: 5 і Гал. 3: 2; Рим. 15: 15 і Рим. 5: 5; Євр. 12: 28; Рим. 8: 23 і ін.), а Сам Святий Дух називається Духом благодаті (Євр. 10: 29).

Той, хто звернувся до Христа, тобто покаювся, увірував у Христа й, не вагаючись, перед Церквою засвідчив про своє відречення від зла (від сатани і всіх справ його), готовність і рішучість іти за Христом, стає здатним прийняти новий і вищий дар милосердя Божого і удостоюється його. Бог через хрещення водою і Духом звершує виправдання й освячення такої людини, одним словом — відродження. Виправдання полягає в тому, що через заслуги Христа Спасителя благодаттю Божою не тільки знімається з грішної, але вірної, людини засудження Боже за гріхи вроджені, успадковані від Адама, і гріхи вільно вчинені. Та й своїми ділами вона очищується від гріхів. Отець дарує відпущення гріхів, Син бере їх на Себе, а від гріховної скверни очищає Дух Святий, як пояснювали Богом просвічені отці Церкви. Внаслідок того, що виправдання полягає не тільки в знятті з людини осуду за гріх чи в прощенні гріха як провини (оголошення людини праведною перед судом Божим в юридичному розумінні), а й у дійсному, справжньому знищенні всього гріховного в людині, виправдання водою і Духом

є разом з тим і освяченням. Виправдання й освячення, таким чином, збігаються, невід'ємні одне від одного: грішна людина, яка завдяки дії Божої благодаті очищується від усього гріховного, справді стає праведною, а, отже, і виправданою, тобто звільненою від гріха як провини. І навпаки, з людини знімається звинувачення і засудження за гріх, тому що вона дійсно стала освяченою, тобто такою, що володіє тією праведністю і невинністю, якою володів Адам до переступу.

Відродження водою і Духом вважається лиш початком нового християнського життя і разом з тим початком відновлення людини, аналогічно до природного народження, що є лише початком життя. Але залишки єства «колишньої людини», сліди утворених попередньо злих якостей, «колючка гріха», тобто змога і нахил до гріха, хоча, звичайно, знесилена й ослаблена, залишаються і в людині відродженій. Перемогти і знищити в собі ці залишки, повернути праведність, даровану в хрещенні водою і Духом (об'єктивну праведність), у праведність, створену вільними зусиллями духа (суб'єктивну), досягти міри повного віку Христового і сповнитися всією повнотою Божою (Еф. 3: 19) і є для відродження основним завданням усього людського земного життя. Виконати це завдання тільки власними силами людина не в змозі, їй необхідна подальша допомога, сприяння благодаті не тільки для збереження, зміцнення і повернення духовного життя, а й для перебування в ньому до кінця, навіть після утвердження у вірі й доброчесності³.

Ісус Христос навчав: «... Як гілка не може приносити плоду сама від себе, якщо не буде на лозі, так і ви, якщо не будете в Мені. Я є лоза, а ви гілки; хто перебуває в Мені, і Я в ньому, той приносить багато плоду; бо без Мене не можете робити нічого» (Ін 15: 4–5). Цими словами дається зрозуміти, що той, хто увірував, не може дати ніяких християнських плодів, якщо не перебуватиме

³ Іларіон (Огієнко), митрополит. Православна віра Єдиної, святої, соборної і апостольської церкви. Послання східних патріархів. Нью-Йорк: Українське Православне братство ім. митр. В. Липківського. ЗДА. 1966. С. 42–44.

на Лозі — Ісусі Христі, і не буде жититися, підкріплюватися й підноситися Його безпосередньою животворчою силою.

Усіляке духовне добро, здійснюване християнином, відбувається за сприяння цієї сили: «Плодом же духа є любов, радість, мир, довготерпіння, доброта, милосердя, віра, лагідність, стриманість. На таких нема закону» (Гал. 5: 22–23). Духом Божим християнин міцно утверджується у внутрішній людині, тобто стає сильним духом і досягає такої віри, якою Христос вселяється в його серце (Еф. 3: 16–17). «... Дух підкріплює нас у немочах наших: бо ми не знаємо, про що молитися, як належить, але Сам Дух просить за нас зітханнями невимовними» (Рим. 8: 26; 2 Кор. 12: 9). Дух допомагає долати найсильніші спокуси, навіть навчає нас молитви.

Сила Божа скеровує і підтримує нас протягом усього нашого життя, і завершує наше спасіння; «... сила Божа через віру охороняє для спасіння, що готове відкритися в останній час» (1 Пет. 1: 5); «... той, хто почав у вас добре діло, вершить його аж до дня Ісуса Христа» (Флп 1: 6; 1 Кор. 1: 8)⁴.

Як діє в нас сила Божа, сила Христова? Ця Божественна сила виявляється в немочі нашого єства як всесильна, але без знищення нашої свободи, без пригнічення чи усунення наших природних сил, навпаки, з наданням їм природного для них ґрунту діяльності. Божественній благодаті належить перевага в здійсненні нашого спасіння подібно до того, як у Христі переважала Божественна воля над людською. Але як у Ньому переважала Божественна воля при існуванні, виявленні і вільному підкоренні їй волі людської, так і в нас, створюваних за образом Божим, могутня дія Божественної благодаті не супроводжується насиллям і пригніченням наших людських сил, а веде до вільного підкорення їх вищій силі і спільного з нею нашого подвигу. Так навчає Одрокровення про співіснування благодаті і свободи людини. Тому, визнаючи необхідність участі людських сил у здійсненні спасіння, Христос Спаситель вимагав

⁴ Макарий, архиеп. Харьковский. Православно-догматическое богословие. Т. 2. Новое изд. СПб.: Типография Георгия Трусова, 1857. С. 202–213.

у Своїх слухачів певних зусиль розуму, серця і волі, закликав їх до покаяння і віри, до виконання волі Божої, до самозречення: «... Царство Небесне силою здобувається, і хто докладає зусилля, здобуває його» (Мф 11: 12).

Апостоли також постійно говорили про необхідність віри, покаяння, недремності, безперестанної до себе уваги і невсипущої праці під час здійснення спасіння. Адже можна відчиняти і зачиняти серце, коли чуєш євангельську проповідь. «Ось, стою при дверях і стукаю; якщо хто почує голос Мій і відчинить двері, увійду до нього, і буду вечеряти з ним, і він зі Мною» (Одр. 3: 20). «Тому, як говорить Дух Святий: „Нині, коли почуєте голос Його, не зробіть жорстокими серцець ваших...“» (Євр. 3: 7–8; Євр. 4: 7). Людина може противитися Духові Святому, як викривав у цьому юдеїв Стефан Первомученик: «Жорстокосердні! Люди з необрізаним серцем та вухами, ви завжди противитеся Духові Святому, як отці ваші, так і ви» (Діян. 7: 51; пор. Вих. 32: 9; Вих. 33: 3). Вона може «гасити» у собі вже діючу силу Божу: «Духа не вгашайте» (1 Сол. 5: 19), може ображати і цим віддаляти від себе Духа Божого: «І не ображайте Святого Духа Божого, Яким покладено на вас печать у день відкуплення» (Еф. 4: 30). І навпаки, людина може підноситися з віри у віру (Рим. 1: 17). І Дух Божий не насильно тягне нашу волю до вдосконалення, а підкріплює нас у немочах наших (Рим. 8: 26). Тому апостоли переконують не тільки не противитися благодаті і не перебувати в бездіяльності, а зігрівати дар Божий (2 Тим. 1: 6), зміцнюватися Господом і могутністю сили Його (Еф. 6: 10), наповнюватися Духом (Еф. 5: 18).

Найвищим прикладом і зразком поєднання благодаті і свободи є апостол Павло. Він так зображує єдність, яка звершилася в його духовно-благодатному житті: «Але благодаттю Божою я є те, що є; і благодать Його в мені не була марною, та й потрудився я більше за них усіх: тільки не я, а благодать Божа, яка зі мною» (1 Кор. 15: 10). Тут апостол говорить, по-перше, що благодать

Божа, яка в ньому, зробила його тим, ким він є; по-друге, що й він потрудився; і по-третє, що все це він зробив з допомогою благодаті.

Сказано «яка зі мною», а не «в мені», щоб хто-небудь не подумав, що благодать зробила все сама замість нього. Та при цьому існує велика перевага на боці благодаті: «благодаттю Божою я є те, що є»; «не я, а благодать Божа».

Благодать Святого Духа здійснює свої дії спасіння (оправдання та освячення), не порушуючи людської свободи, без будь-якого примусу. Вона йде назустріч добрим побажанням і зусиллям людини, здійснюючи її спасіння лише з участю самої людини.

Без сумніву, Божественна благодать переважає в справі нашого спасіння, «тому що Бог створює в нас і хотіння, і діяння за Своїм благоволінням» (Флп 2: 13), але при цьому обов'язковою умовою є вільна підпорядкованість людини, наявність зусиль, праці і подвигів, спрямованих на виконання волі Божої, на моральне виправлення і вдосконалення у відповідності зі словами апостола Павла: «...зі страхом і трепетом дбайте про своє спасіння» (Флп 2: 12)⁵.

Бог у Своему Одкровенні перший виходить на зустріч з людиною. З боку людини при цьому передбачається вільний відгук віри та любові. Віра є дверима Таїнств. Вона є умовою і основою богословської думки. Вірою Христос вселяється в серця людей (Еф. 3: 17). Вірою набувається розум Христів, здатний судити про речі Божественні (1 Кор. 2: 12–16). «Вірою пізнаємо, що віки створені Словом Божим» (Євр. 11: 3), — пише апостол Павло. Віра дає можливість правильно мислити і досягати того, що недосяжне для розуму. «Віруємо, — навчають східні патріархи, — що людина виправдовується не просто самою вірою, а вірою, яку супроводжує любов»⁶.

⁵ Катанский А. Л. Учение о благодати Божией в творениях древних святых отцов и учителей Церкви до блаженного Августина. СПб., 1902. С. 33.

⁶ Іларіон (Огієнко), митрополит. Православна віра Єдиної, святої, соборної і апостольської церкви. Послання східних патріархів. Нью-Йорк: Українське Православне братство ім. митр. В. Липківського. ЗДА. 1966. С. 42.

Апостол Павло навчає, що ми для того й відкуплені Ісусом Христом, аби творити благі справи. «Бо ми — Його творіння, створені в Христі Ісусі на добрі діла, які Бог наперед приготував, щоб ми виконували» (Еф. 2: 10). У майбутньому житті «... кожен одержить від Господа в міру добра, яке він зробив...» (Еф. 6: 8; Рим. 2: 6; 2 Кор. 5: 10; 2 Кор. 9: 6 і ін.). За словами того ж апостола: «Якщо маю *дар* пророцтва, і знаю всі таємниці, і маю всяке пізнання і всю віру, так що й гори *можу* переставляти, а любови не маю, — то я ніщо» (1 Кор. 13: 2).

З особливою силою показується безплідність мертвої (тобто бездіяльної) віри апостолом Яковом, який говорить: «Чи бачите, що людина виправдовується ділами, а не тільки вірою?» (Як. 2: 24); «Яка користь, браття мої, коли хто говорить, що він має віру, а діл не має? Чи може ця віра спасти його? ... Віра, коли немає діл, сама по собі мертва ... Ти віруєш, що Бог єдиний: добре робиш; та й біси вірують і тремтять» (Як. 2: 14, 17, 19).

Отже, за чітким і зрозумілим ученням Слова Божого, спасає людину віра в Христа і Господа Ісуса, однак це така віра, якій сприяють і яку супроводжують благі справи. Як говорить апостол Павло: «Бо в Христі Ісусі немає сили ні обрізання, ні необрізання, а віра, яка діє любов'ю» (Гал. 5: 6), — тобто віра, яку супроводжує як її наслідок і найкраща знахідка любов до Бога, і Господа Ісуса, і до ближніх заради Нього.

Удосконалена віра сяє в душі світлом благодаті. Вона виявляється в прозорінні духовних очей, які бачать заховані в душі таємниці, невидиме і Божественне багатство, заховане від очей синів плоті, яке відкривається тільки Святим Духом.

Вчення про обоження є центральною темою візантійського богослів'я і всього досвіду східного християнства⁷. Важливим є те, що власне ця тема містить у собі специфіку православної релігійності, характеризуючи відмінності, що виділяють її в колі духовних

⁷ Хоружий С. К феноменологии аскезы. М., Изд. гуманитарной литературы, 1998. С. 149.